

* MATERIÁLY - ZPRÁVY - KRONIKA *

**Komparatistické impulsy Karla Krejčho
(vědecká osobnost prizmatem archivních materiálů)**

Miloš Zelenka

Konstatování, že specifické místo K. Krejčho v myšlenkovém kontextu meziválečné školy české literární komparistiky vyplývalo z jisté oborové "nezařaditelnosti" - badatel byl rovnoměrně oceňován jako polonista, bohemista, slavista, komparatista apod., lze doplnit poukazem na nesnadnou identifikaci sociologické metody Krejčho často nesprávně implikující pozitivistické reminiscence. Teoretický přínos tzv. literární stratigrafie jako metodického postupu zjišťujícího při analýze motivu a látky participaci rozmanitých sociálních vrstev na literární cirkulaci zahrnující i nižší, pokleslé, triviální složky literatury, badatel později literárněhistoricky realizoval ve svých arbesovských monografiích, kde vyvrátil mýtus o Arbesovi jako publicistovi vyvažujícím romantickou fabuli a jazykově pokleslý styl racionalismem myšlení a kompoziční konstrukcí.¹ Význam Krejčho v 30. a 40. letech spočíval v harmonické syntéze pražské strukturální estetiky se sociologickou interpretací, v tom, že společně s F. Wollmanem aktivně překonával rezervovaný poměr strukturální školy k uplatnění srovnávací metody v literární složce slovanské filologie, kde o "slovanské literární jednotě" pochybovali J. Mukařovský či R. Jakobson. Krejč zároveň vytvářel logický a spojovací můstek mezi starší generací (J. Horák, J. Máchal) a dynamickým a experimentujícím F. Wollmanem.

Zatímco se J. Máchal ve Slovanských literaturách (Praha, 1922-1929) domníval, že mezoslovanské literární vztahy jsou realizací "jakési obecné ideologie slovanské", pro Wollmana ve Slovesnosti Slovanů (Praha, 1928) a ve spise K metodologii srovnávací slovesnosti slovanské (Brno, 1936) měla

¹ Wollman, S.: Česká škola literární komparistiky. Praha 1989, s. 52.

slovanská literatura singulárnou podobu, pričomž badateľ sledoval, jak se idea "slovanského ducha" odráží v literatúre svetovej, v rozmanitosti literárnych stylů a epoch, žánrových forem apod. Podle Krejčho předpokládána slovanská literárni jednotna existuje: v dílech J. Máchala a F. Wollmana došla svého postupného naplnění; Krejč ocenil, že J. Máchal zpracoval slovanské literatury již synchronně, i když v rámci jednotlivých období pojednal o každé zvláště, zatímco u Wollmana viděl pokus o syntetizující pojetí.² Krejč usuzoval, že mezi Wollmanem a Máchalem není vyhocené dichotomie, že oba čerpají z nových tendencí po roce 1918 v literární vědě usilujících svým antipozitivismem o objektivaci metod a zúžení předmětu svých výzkumů, navíc jejich dílo považoval za výraz reakce proti německému agresivnímu expanzionismu, proti tezi německé slavistiky o rozdílu mezi literaturami výhodnější Evropy a literaturami germanskými jako literaturami malými, přijímajícími a literaturami velkými, které působí svou převahou a rozvinutostí. Podle Krejčho pro Wollmanovo pojetí svědčilo i rozlišení mezi literaturou obecnou (générale) a srovnanou (comparée) v duchu P. van Thieghema v tom smyslu, že omyl Bittnera a dalších německých historiků je založen na názoru, že literatury národní jsou složkami literatury obecné, podle toho pak každá slovanská literatura vstupuje do literatury obecné jednotlivě a samostatně. Avšak jestliže Wollman vymezuje literaturu obecnou jako "poměr slovesných tvarů a struktur", pak pro oprávnění syntetického studia slovanských literatur jako celku stačí, vyskytují-li se tu struktury ve slovanských literaturách obecné a v ostatních se nevyskytující.

Krejč doplnil a podepřel rovněž Wollmanovu tezi o rozdělení slovanské kultury mezi latinský západ a byzantský východ v tom smyslu, že jsou to dvě variety kultury střeozemské, které vycházejí ze společné literární tradice udržované i po politickém rozkladu (podle Krejčho v literatúre lidové k žádnému rozdělení nedochází), právě spojitost lidové kultury považoval Krejč za obligatorní rys ve vztahu slovanských literatur k literatúre světové (dále církevněslovanská vzdělanost, společný duchovní princip, literární fakta vyplývající z jazykového společenství a uvědomění slovanské sounáležitosti, mezislovanské literární vlivy). Krejč s Wollmanem upozornili, že protiklad christianity a civility, jak se jeví v poměru ke světu nekřesťanskému, není protikladem světa slovanského a neslovanského, světa barbarského a světu vzdělaného. Celkově podle Krejčho Wollmanova představa "husté mezislovanské sítě

² Zásadní metodologický charakter v 30. a 40. letech ve vědecké bibliografii Krejčho mají následující stati: Nové slovanské práce o metodice literární vědy (Sborník Matice slovenskej 15, 1937, část' tretia Literárna história, s. 502-512), Z nové literatury o metodice literární vědy (Slavia 15, 1937-38, č. 2, s. 241-255). Ke konci své vědecké dráhy se Krejč vyjádřil i ke komparatistické koncepci mladého slovanského teoretika D. Durišina v stati Na okraj Durišinových studií o srovnávací literatúre (Slavia 41, 1972, č. 2, s. 198-203).

slovesnostných vzťahů" opravňuje k samostatnému pojetí literatury slovanské jako součásti literatury obecné.

* * *

Krejčí patří k výrazným vědeckým osobnostem, jejichž dílo se stává předmětem trvalého zájmu; pronikat k jeho smyslu je možné i prostřednictvím biografického kódu, který lze v omezené míře vztáhnout i ke tvůrci uměleckých textů. Biografistika jako autonomní disciplína literární vědy přesně definuje předmět a metody výzkumu biografie autora, má však na mysli autora literárního (uměleckého), nikoli tvůrce vědeckých metatextů. I v této sféře platí zásada, že přímým vědeckých metatextů se realizuje prostřednictvím biografického kódu, že každý text - ať s absencí či přítomností estetické funkce - relativně vnímáme či nevnímáme na pozadí biografických determinantů.³ Zatímco v oblasti uměleckých textů se jedná většinou o přímým estetický, v oblasti vědeckých textů jde o přímým axiologický. Zároveň nutno namítnout, že literární biografie tvůrce vědeckých metatextů se může projevat relativně větší nezávislostí ve vztahu ke své výchozí (původní) tvorbě, že může existovat jako autonomní text. Je známo, že instituce autora funguje celkem ve třech rovinách: 1. sociologické (autor jako sociální jednotka), 2. komunikační (autor jako účastník literární komunikace) a 3. textové (autor jako součást textové strategie). U tvůrců vědeckých metatextů nás zajímá především rovina sociální, protože jako jediná se neprojektuje do textu, ale je recipována prostřednictvím kategorie textového a komunikačního subjektu; literární historik nebo kritik může vytvářet biografii hodnoceného autora, ale svými texty nepřímým zakládá i biografii vlastní. Je třeba mít na paměti, že jakékoli fixované biografické výroky se stávají texty historie, texty společenského vědomí, projevem tvorby kulturních modelů, filozofických názorů (motivace konání, způsob komunikace s okolím, názor na proces vlastní sociální mobility apod.). Tam, kde je modelována biografie prostřednictvím "faktů života", které neaspírají na "literárnost" a nenesou vysokou míru stylizace (jsou geneticky spjaté s dobou autora), zvyšuje se míra axiologické informace, její "realnost" i v případě, že autor vytváří svůj vlastní životopis (autobiografii).

U Krejčího literární a politické biografie vystupuje do popředí několik faktů, které souvisejí s jeho metodologickým formováním: jsou to především biografická fakta reflektovaná jím samým a bezprostředním okolím. Ve svém životopise z 20. 10. 1958 Krejčí ke svému politickému zrání uvedl následující: od mládí

³ Srov. studii A. Popoviče: Biografistika v systému literárního vzdelania. In: sb. Biografistika v systému literárního vzdelania, Dolný Kubín - Nitra 1976, s. 3-20.

formální římský katolík, v letech 1925-1932 člen politické strany národně demokratické.⁴ Kádrový posudek z 26. 10. 1950 zpřesnil motivaci vstupu: do národně-demokratické strany Krejčšho přivábilo její vlastenectví a propagace významných spisovatelů jako A. Jirásek, V. Dyk ad. Poté co zde narazil na fašistické tendence, bojoval s nimi svými články psanými pod pseudonymem v týdeníku Politický střed (dostupné bibliografie Krejčšho tyto články neuvádějí). Strana svou politickou orientaci nezměnila a Krejč z ní roku 1932 vystoupil. Za války byl členem Národního souručenství až do rozpuštění pražských organizací, činnost však nevyvíjel. Podezření na skrytého fašistu vyvracel ve svém politickém hodnocení profesor filozofie L. Svoboda ve svém posudku z 8. 3. 1953, kde uvedl, že do svého seznámení s Krejčšm v roce 1942 nebo 1943 byl badatel rozhodným odpůrcem nejen německých okupantů, ale i fašismu vůbec. Za války Krejčš působil rovněž v protinacistických organizacích jako Klub umělců a Sociologická společnost. V únoru 1945 byl Krejčš zatčen s ostatními členy Sociologické společnosti gestapem a měsíc vězněn na Pankráci: důvodem se stala náplň přednáškových kursů, jimiž Sociologická společnost nahrazovala uzavřené vysoké školy. Krejčš měl jako předseda klubu vyvíjet činnost říši nepřátelskou a údajně se stýkat jako polonista s emisary polského osvobozenického hnutí (tento fakt Krejčšmu nikdo nezávislý nepotvrdil a badatel jej už později neuváděl). V roce 1946 se Krejčš stal členem sociální demokracie, po sloučení s KSC sám podal přihlášku do této strany; z níž byl roku 1958 vyloučen.

Společný posudek závodní organizace KSC, odborových skupin ROH a kádrového oddělení o činnosti s. Krejčšho (pravděpodobně z roku 1958) konstatuje: "Několikrát se totiž stalo, že s. Krejčš oznámil závodní organizaci fakta o své minulosti, která dříve neuvedl. Zvolil zpravidla dobu, kdy si byl jist, že jeho záležitosti budou posuzovány mírně. Je nesporné, že již před válkou až do roku 1951 byl členem zednářské lóže a že tento fakt před stranou zatajil." Krejčš trpěl přemfrou úkolů; údajně po XX. sjezdu KSSS a maďarských událostech lidi ze zednářského prostředí vědecky a personálně podporoval do funkcí z pozice protektora. Je zajímavé, že v osobním pohovoru z roku 1958 Krejčš veřejně přiznal, že po maďarských událostech skončila diktatura proletariátu, kterou vystřídá období demokracie. Tyto názory prozrazují sklon k revizionismu, v lepším případě k politické naivitě ("... osvědčil se jako nespolehlivý a nehodný důvěry", "... hrál do jisté míry dvojí roli" apod.). Krejčš byl zbaven

⁴ Personalía Karla Krejčšho, z nichž citujeme, jsou uložena v Archivu Univerzity Karlovy (bez sign.). Z nich největší výpovědní hodnotu mají Životopis psaný K. Krejčšm 20. 10. 1958, Zpráva komise o habilitační žádosti p. dra. Karla Krejčšho z oboru dějin literatury polské od prof. M. Szykowského, J. Horáka a M. Weingarta a Návrh na jmenování řádným profesorem literatury a jazyka polského z 17. 2. 1945 od J. Dolanského, M. Szykowského a A. Pražáka.

veřejných funkcí a vlivu na mládež (tj. vyloučen z univerzity), ale vzhledem k roku 1958 a částečné demokratizaci byl badatel převeden do ČSAV. Posudek totiž Krejčího charakterizoval jako spolehlivého odborníka, u něhož není možné ignorovat roku 1955 udělení Řádu polonia restituta komandérského kříže s hvězdou, v témže roce přiznání člena korespondenta ČSAV, roku 1956 udělení doktora filologických věd bez obhajoby za zásluhu o rozvoj několika vědeckých oborů (formální návrh podal J. Dolanský 28. 6. 1956).

Názory na Krejčího se od počátku 50. let diametrálně rozcházel. Kádrový posudek vypracovaný filologickou katedrou pro potřeby ministerstva vysokých škol z roku 1953 zdůrazňoval negativní povahový rys: "Na schůzi fakultní rady však často nechodí, přestože je jejím řádným členem ... když už konečně přijde, odejde zpravidla o něco dříve ... Někdy dokonce rád žertuje, což je u vysokoškolského profesora zjev nezvyklý". Tím se vyvracel závěr posudku z roku 1950, který Krejčího kritizoval, že "osobně je uzavřený, nedůtklivý, málo projevuje své názory a je málo přístupný soudružské kritice". Zásáhla autorita A. Pražáka, který ve svém posudku z roku 1953 konstatoval, že Krejčí je skvělým debatérem a improvizátorem: "Vědecky a společensky je velmi schopný, hodný důvěry. Vyniká podnětností a dalekou obzřavostí". Zajímavý byl střet názorů na vědeckou metodu Krejčího: sám badatel se v 50. letech charakterizoval jako stoupenec nejmodernějších metod marxistických, na podporu svého tvrzení citoval skripta Politické a hospodářské základy polské literatury. Krejčí jako nový člen KSČ musel absolvovat kurs politického školení, kde byl badatel hodnocen jako "pokrokový indiferent" s dovětkem "Do bolševika mu ještě hodně chybí". Kádrový posudek z roku 1950 Krejčímu vytýkal, že "marxismus pojímá jako jednu z metod, kterou přijímá, ale nehájí, podává ji objektivisticky". Týž posudek rozváděl: "Často proniknou do jeho přednášek i zbytky dřívějšího idealistického názoru na literaturu. Nedávno vyšla jeho kniha *Polská literatura ve věrech revoluce*, která až na menší opravy je obnoveným vydáním knihy z doby předválečné. Kniha má celou řadu zásadních nedostatků a je psána v duchu staré buržoazní literární historie ... Krejčí se důsledně ještě nevyrovnal se všemi omyly buržoazní literární vědy". Jestliže K. Horálek připouštěl pozitivní zlom ve vědeckém vývoji Krejčího ("ideologicky se vyvíjí poměrně zvolna od pozitivismu a objektivismu" - 26. 10. 1951), na podporu badatele se postavil A. Pražák v již citovaném posudku z roku 1953 (18. 2.): "Náš přední polonista má široký rozhled po světových literaturách i po české literatuře. Sovětskou literaturu a metodiku si dokonale osvojil v posledních letech."

Jak jsme již uvedli, roku 1958 byl Krejčí vyloučen z KSČ a donucen opustit Karlovu univerzitu. Již 30. září 1957 byl na vlastní žádost zproštěn výkonu funkce prorektora a v červnu 1958 dostal tříměsíční výpověď, protože ve svém

dotazníku nevedl závažné skutečnosti a tím porušil své občanské povinnosti. Célkově se jednalo o dva důvody: 1. zatajení zednářské činnosti, 2. informovanost o protistátní činnosti generála Jandy, s jehož skupinou byla roku 1954 odsouzená vzdálená badatelova příbuzná M. Preiningerová. V roce 1957 se celá záležitost znovu přešetřovala; Krejčí, který se domníval, že eventuální podezření vrhá nepříznivé světlo na jeho postoj k straně, se obrátil osobním dopisem na generálního tajemníka ÚV KSČ A. Novotného s žádostí, aby s ním bylo zavedeno řízení, které by jej ospravedlnilo. Novotný se však od případu distancoval a Krejčí byl postaven před fakultní výbor stranické kontroly, který s ním dopis projednal: výsledkem jednání se stalo dodatečné vyloučení z KSČ, které Krejčí akceptoval. Pozdější literární a politické osudy K. Krejčího (po roce 1958) představují již odlišnou a zcela samostatnou kapitolu.

"Karel Krejčí sám byl osobností příliš mnohostrannou a bohatou, než aby ji mohl vystihnout jakýkoli jednotlivý referát", vzpomíná jeho poslední aspirantka J. Hloušková.⁵ K tomuto pozitivnímu ocenění může dospět i příslušník mladší vědecké generace, který badatele již osobně nemohl poznat, přesto může mýtus jeho osobnosti, tj. mýtus tvůrce vědeckých textů, vnímat prizmatem archivních dokumentů, přes biografický kód autora pronikat ke smyslu jeho vědeckého díla.

Karel Krejčí - učitel, kolega, inspirátor

Loňské, již šesté česko-polské sympozium bylo věnováno osobnosti Karla Krejčího. Právě on totiž tato pravidelná podzimní setkávání českých polonistů a literárních historiků s jejich polskými kolegy vlastně inspiroval: první z nich bylo připravováno na podzim roku 1979 k jeho pětasedmdesátým narozeninám. Jich se nakonec Karel Krejčí bohužel nedožil, ovšem sympozium k jeho počtě, hojně navštívené domácími i polskými odborníky se nicméně uskutečnilo a založilo tradici: od roku 1989 se polští a čeští literární vědci pravidelně scházejí v Praze, zejména nad tématy, týkajícími se současné literatury.

Karel Krejčí sám byl osobností příliš mnohostrannou a bohatou, než aby ji mohl vystihnout jakýkoli jednotlivý referát: vždyť jen pouhý výčet děl, bez podrobnějších anotací, jen s udáním místa a data vydání by zabral jistě alespoň

⁵ Srov. referát J. Hlouškové: Karel Krejčí - učitel, kolega, inspirátor z 6. polsko-českého sympozia z října 1994 věnovaného osobnosti Karla Krejčího (přetištěno v tomto čísle čas. Opera Slavica na jiném místě).